



basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

MOPHATO 12

SETSWANA PUO YA GAE (HL)

PAMPIRI YA BOBEDI (P2)

TLHAKOLE/MOPITLWE 2015

MADUO: 80

NAKO: 2½ diura

Pampiri e, e na le ditsebe di le 21.

DITAELO LE TSHEDIMOSSETSO

1. Buisa tsebe e ka kelotlhoko pele o ka simolola go araba dipotso.
2. O se ka wa leka go buisa pampiri yotlhe. Lebelela lenaneo la diteng mo tsebeng ya bone, mme o tshwae dipalo tsa dipotso tse di boditsweng mo dikwalong tse o di buisitseng monongwaga. Morago ga moo, buisa dipotso tse, mme o tlhophe dipotso tse o batlang go di araba.

3. Pampiri e, e na le DIKAROLO di le THARO:

KAROLO YA A: Poko (30)
 KAROLO YA B: Padi (25)
 KAROLO YA C: Terama (25)

4. Araba dipotso di le TLHANO: Di le THARO mo KAROLONG YA A, e le NNGWE mo KAROLONG YA B le e le NNGWE mo KAROLONG YA C ka mokgwa o o latelang:

KAROLO YA A: POKO
 MABOKO A A TLHAOTSWENG – Araba dipotso di le PEDI.
 LEBOKO LE LE SA TLHAOLWANG: Batlhatlhojwa botlhe ba tshwanetse go araba potso e.

KAROLO YA B: PADI
 Araba potso e le NNGWE.

KAROLO YA C: TERAMA
 Araba potso e le NNGWE.

5. TLHOPHO YA DIKARABO MO KAROLONG YA B (PADI) LE MO KAROLONG YA C (TERAMA)
 - Araba FELA dipotso tsa padi le terama tse o di ithutileng.
 - Araba potso e le NNGWE ya TLHAMO le e le NNGWE ya DIPOTSO TSE DIKHUTSHWANE. Fa o araba potso ya tlhamo mo KAROLONG YA B, o tshwanetse go araba dipotso tse dikhutshwane mo KAROLONG YA C. Fa o arabile dipotso tse dikhutshwane mo KAROLONG YA B, o tshwanetse go araba potso ya tlhamo mo KAROLONG YA C. Dirisa lenaneonetefatso go go thusa.
6. BOLEELE JWA DIKARABO
 - Dikarabo tsa dipotso tsa tlhamo tsa poko di tshwanetse go nna le mafoko a a ka nnang 250–300.
 - Dikarabo tsa dipotso tsa tlhamo tsa padi le terama di tshwanetse go nna le mafoko a a ka nnang 400–450.
 - Boleele jwa dikarabo tsa dipotso tse dikhutshwane bo laolwe ke maduo a a neetsweng. Dikarabo tsa batlhatlhojwa di totobale mme di nne maleba.

7. Ela tlhoko ditaello kwa tshimologong ya KAROLO e NNGWE le NNGWE.
8. Nomora dikarabo tsa gago ka nepagalo go ya ka thulaganyo ya dipalo tse di dirisitsweng mo pampiring ya dipotso.
9. Simolola karolo NNGWE le NNGWE mo tsebeng e NTŠHWA.
10. Kwala ka mokwalo o o phepa e bile o bonala.
11. Tiriso ya nako e e tshitshinngwang.

KAROLO YA A: Metsotso e le masomeamane (40)

KAROLO YA B: Metsotso e le masomeamatlhanotlhanano (55)

KAROLO YA C: Metsotso e le masomeamatlhanotlhanano (55)

LENANEO LA DITENG

Tsebe e, e naya batlhatlhojwa tshedimose tseba le tlhopho ya dipotso tse ba batlang go di araba kwa ntle ga go buisa pampiri yotlhe.

KAROLO YA A: POKO			
Poko e e tlhaotsweng: Araba dipotso dingwe le dingwe di le PEDI.			
PALO YA POTSO	POTSO	MADUO	TSEBE
1. Metsi masetlha	Potso ya tlhamo	10	6
	KGOTSA		
2. A ke bona bongwetsi?	Potso ya tlhamo	10	7
	KGOTSA		
3. Lentswe la moledi	Dipotso tse dikhutshwane	10	8
	KGOTSA		
4. Ngwanaka o tsetswe	Dipotso tse dikhutshwane	10	9
LE			
Poko e e sa tlhaolwang: Araba potso e le NNGWE.			
5. Motlhokagae	Dipotso tse dikhutshwane	10	10
KAROLO YA B: PADI			
Araba potso e le NNGWE.			
6. <i>Leba Seipone</i>	Potso ya tlhamo	25	11
	KGOTSA		
7. <i>Leba Seipone</i>	Dipotso tse dikhutshwane	25	11–12
	KGOTSA		
8. <i>Omphile Umphi Modise</i>	Potso ya tlhamo	25	13
	KGOTSA		
9. <i>Omphile Umphi Modise</i>	Dipotso tse dikhutshwane	25	13–14
	KGOTSA		
10. <i>Masego</i>	Potso ya tlhamo	25	15
	KGOTSA		
11. <i>Masego</i>	Potso e khutshwane	25	15–16
KAROLO YA C: TERAMA			
Araba potso e le NNGWE.			
12. <i>Matsapa di a tsaya kae?</i>	Potso ya tlhamo	25	17
	KGOTSA		
13. <i>Matsapa di a tsaya kae?</i>	Dipotso tse dikhutshwane	25	17–19
	KGOTSA		
14. <i>Ga se Lorato</i>	Potso ya tlhamo	25	19
	KGOTSA		
15. <i>Ga se Lorato</i>	Dipotso tse dikhutshwane	25	19–21

ELA TLHOKO: Mo DIKAROLONG tsa B le C, araba potso ya tlhamo e le NNGWE le potso e le NNGWE ya dipotso tse dikhutshwane.

LENANEONETEFATSO

Lebelela lenaneonetefatso le, go netefatsa fa o arabile palo ya dipotso e e tlhokegang.

KAROLO	PALO YA DIPOTSO	PALO YA DIPOTSO TSE DI ARABIWANG	TSHWAYA
A: Poko (Poko e e tshaotsweng)	1–4	2	
A: Poko (Poko e e sa tshaolwang)	5	1	
B: Padi (Tlhamo kgotsa dipotso tse dikhutshwane)	6–11	1	
C: Terama (Tlhamo kgotsa dipotso tse dikhutshwane)	12–15	1	

ELA TLHOKO: Mo DIKAROLONG tsa B le C, netefatsa gore o arabile potso e le NNGWE ya tlhamo le e le NNGWE ya dipotso tse dikhutshwane.

KAROLO YA A: POKO***Maboko a Setswana – MK Mothoagae***

Dipotso di tlaa bodiwa go tswa mo mabokong mangwe a le MANE a a tlaotsweng le go tswa go le le LENGWE le le sa tlaolwang. Batlhatlhojwa ba tshwanetse go araba dipotso dingwe le dingwe di le PEDI go tswa mo mabokong a a tlaotsweng le e le NNGWE go tswa mo go le le sa tlaolwang. Dipotso tsa maboko a a tlaotsweng di tlaa tlhagelela pele, mme go latele tsa leboko le le sa tlaolwang.

ELA TLHOKO: Araba potso e le NNGWE ya maboko a a sa tlaolwang.

Araba dipotso di le PEDI go tswa mo go di le nne tse di boditsweng.

POTSO 1 (TLHAMO)

Buisa leboko le le latelang, morago o kwale tlhamo e mo go yona o tlhalosang maikutlo a mmoki ka ga bojalwa. Boleele jwa tlhamo e nne mafoko a a ka nnang 250–300.

METSI MASETLHA – EB Masoabi

- 1 Ke metsi- masetlha setsimpa boko,
- 2 O dubisa banna thankga maibing,
- 3 Ba je mmamodikwane mananeng,
- 4 Ba rwale mabogo tlhogong go umakwa,
- 5 Masetla-dibete a tiro tsa bojalwa.

- 6 Ruri o setlhogo o sa bolaya motho!
- 7 O gopisa bagale ka mpa ya sebetse,
- 8 O ba tlogele ba le pududu dikhaing,
- 9 Wena o sale o phophoma dinkgong,
- 10 O boe o ba amoge seriti,
- 11 Ba sale ba sasanka mananeng.

- 12 Balatedi ba gago ba dule bomphe-ke-gôrê.
- 13 Matlho a bona a ditoto a totomologile,
- 14 Melomo ke dibete diphafaneng.
- 15 Godimo ga moo, o botlha ka tatso le lonko,
- 16 Mme o pakwa go feta kgotlaomone.

- 17 Ka ntlha ya gago merafe e latlhegetswe ke dikgosi,
- 18 O busa metse boemong jwa magosi,
- 19 O garaswantse kagiso makgotleng,
- 20 Go setse fela selelo le khuranyo ya meno.

- 21 Malapeng magora a tswetswe ka mefiko,
- 22 Dipitsa di tlhoka baapei,
- 23 Mamphorwana a atlhametse babolai,
- 24 Ka dinong di fofile le metsi-masetlha
- 25 Mabele kgaitساديا mmu le pula.

[10]

POTSO 2 (DIPOTSO TSE DIKHUTSHWANE)**Maboko a Setswana – MK Mothoagae**

Buisa nopolo e e latelang, mme morago o arabe dipotso.

A KE BONA BONGWETSI? – GK Setou

- 1 E re ke ntse ke lwa le mabele,
 2 Ke a fetola gore ke a phothe sentle,
 3 Ke utlwe mafoko a tshele fa morago ga me,
 4 'Dingwetsi tsa kajeno di bolawa ke matheka;
 5 Tsaya o je ka o itse yona mpa e fela.'
 6 Tenego e nkeledise go di gana, mpa yona e di lelela.
- 7 Dithhare ga di na kutlwelebotlhoko,
 8 Di kapa magatwe a a se nang lepele le lemorago.
 9 Leino le ka ntshetsa motho wa senna ka mafokofoko.
 10 Le rraBankganne ke tlaa mmona a ijisitse ditshipi,
 11 A bolela fa a sa bolo go eletsa ngwana wa bobedi,
 12 A bolela fa phoso e le marukhu a mantsi a!
- 13 Mmatsale e re ke lela mala
 14 A bolele fa ngwana wa gagwe a lelela ngwana;
 15 A bolele fa go se pholo e nngwe gape;
 16 Pholo e le mpa go potokana jaaka lephutshe,
 17 Pholo e le gorosa lesika.
 18 A feletse a mpotsa gore a tota ke mosadi wa bana.
- 19 E le ruri sebata go batwa sa mokwatla,
 20 Ka phoso e tlile go digelwa nna,
 21 Nna yo mme a leng kgakala.
 22 E tswe rraBankganne le ene e ka tswa e le nkgwana.
 23 Ga ke mo sale morago jaaka moriti,
 24 Ga ke itse se a se dirang kgakala le pono ya me!

- 2.1 Ke maikutlo afe a a senolwang ke mmoki mo lebokong le? (2)
- 2.2 Tsaya mela 4-5 mme o tlhalose se se dirwang ke dingwetsi tsa gompiono. (2)
- 2.3 Nopola mola go tswa mo temaneng ya bobedi o o supang fa ngwetsi e kile ya tshola ngwana. (2)
- 2.4 Maikaelelo a mmoki a go dirisa sekapuo sa tshwantshanyo mo go mola 16 wa leboko le, ke afe? (2)
- 2.5 Naya ponagalo ya poko e e tlhagelelang mo meleng 20 le 21 o bo o tlhalose mosola wa yona. (2)

[10]

POTSO 3 (DIPOTSO TSE DIKHUTSHWANE)**Maboko a Setswana – MK Mothoagae**

Buisa nopolo e e latelang, mme o arabe dipotso.

LENTSWE LA MOLEDI – LD Raditladi

1 E re o lwa le motho o se mo leleke,
2 O se mo ntshe mo lefatsheng la gagwe;
3 Fa a le kgakala nao o tla ngunanguna,
4 O tlaa go raya maina o sa mo reetsa,
5 A ba a go tlatsa le lefatsheng ka puo;
6 Gaufi nao gone o tlaa tswala molomo.
7 Mpherefere ga se tshiamo, tshenyego,
8 Bodipa ga se botho, bolalome,
9 Merafe morago e tswa mampagane,
10 E tuulale dilo di se dinene.

11 E se re motho a tlhotsa wa gogoba,
12 A tswela kwa ntle ga a na go gatisa,
13 Leno ke lefatsheng la kganetsano,
14 Ga se lefatsheng la 'Ahee, Morena!'
15 E tlaa re o tlaa re o tseleng ya kagiso.
16 Tseleng phepa ya baagi ba lefatsheng.
17 O bone o lela mokaulengwe a lela
18 O ba o tshega le mokaulengwe a tshega:
19 Fa tseo di seyo botshelong joo, morena,
20 O motho popo, lotso o sebatana.

- 3.1 Mmoki o senola maikutlo afe mo lebokong? (2)
- 3.2 Nopola lefoko le le tlhalosang go 'seba' go tswa mo temaneng ya 1. (1)
- 3.3 Nopola mafoko go tswa mo temaneng ya bofelo a a supang gore motho o tshwana le phologolo. (1)
- 3.4 Maikaelelo a mmoki a go dirisa sekapuo sa tshwantshiso mo moleng 8 wa leboko le ke afe? (2)
- 3.5 Naya ponagalo ya poko e e tlhagelelang mo meleng 15 le 16 o bo o tlhalose mosola wa yona. (2)
- 3.6 Tsaya mela 19 le 20 mme o tlhalose se mmoki a se kayang ka mela eo. (2)

[10]

POTSO 4 (DIPOTSO TSE DIKHUTSHWANE)***Maboko a Setswana – MK Mothoagae***

Buisa nopollo e e latelang, mme o arabe dipotso.

NGWANAKA O TSETSWE – GK Setou

- 1 Ke ne ka go itshokela, ngwanaka,
 2 Ka mephato ka nna ka go tlhatlosa,
 3 Ka tshepo ya gore nna kgakakgolo ga ke na mebala,
 4 Mebala ke tshepile e le mo go wena,
 5 Gona jaanong o khwekhwentha seeng,
 6 O lebala fa ke go tsetse ka Setswana.
- 7 Tsona diatlanyana tse di tsofetseng tse,
 8 Ona matsogonyana a a tsutsubaneng a
 9 A go godisitse; a go dirile ke-a-thaisa
 10 O lebetse fa rraago a ikhuditse malobeng,
 11 A bolaiwa ke serame se mo tsene marapong,
 12 Serame ka ntlha ya go bapalela tsetse.
- 13 Ke eng kajeno ke lejwa ke mang?
 14 Ka le dikala tsa modubu di setse di bonala,
 15 Ka lela dikeledi tsa madi e seng tsa mathe,
 16 Ka re ngwanaka nkutlwe, nkgadime, nkgotsofatse la bofelo.
 17 Ka re tlogela legaga le mahumo a lefatshe,
 18 Ka tsothe e le mogokitla o o tlileng go dutla.
- 19 Ngwanaka utlwa selelo sa me, bogolo romela motsoko,
 20 Le wena o a ikatisa o tlile go tsofala,
 21 Botsofe, ngwanaka, bogwera, bo a rulaganelwa.
 22 Se re fa o tsamaya wa latlhela letlapa kwa morago;
 23 O tsetswe ke khutsana ya mosadimogolo, ngwanaka.

- 4.1 Ke maikutlo afe a a senolwang ke mmoki mo lebokong le? (2)
- 4.2 Naya dilo di le PEDI tse mmoki a neng a lela ka ga tsona. (2)
- 4.3 Naya ponagalo ya poko e e tlhagelelang mo meleng 7 le 8 o bo o tlhalose mosola wa yona. (2)
- 4.4 Maikaelelo a mmoki a go dirisa sekapuo sa pheteletso mo moleng 9 ke afe? (2)
- 4.5 Nopola mafoko a a kayang go tsamaela ruri mo temaneng ya bofelo ya leboko. (2)

(2)
[10]

POKO E E SA TLHAOLWANG

Batlhatlhojwa botlhe ba tshwanetse go araba potso e.

POTSO 5 (DIPOTSO TSE DIKHUTSHWANE)**MOTLHOKAGAE – LD Raditladi**

- 1 Lo bule ditsebe, ke tlaa bula letlole,
 2 Ke tlaa duma jaaka segwana sa phefo,
 3 Kgotsa ke duma fela jaaka botlole,
 4 Ke kurutla jaaka diphuka tsa phofo,
 5 Ka bagaetsho ba ne ba ntsenya tlhalefo,
 6 Ba mpopela kgomo ya mmopa, ya lela,
 7 Namane ya yona ka ba ka e kotela.
- 8 Ke bolailwe ke batho betsho maloba,
 9 Ba ntshidika le ka disana magetla,
 10 Pelo ya me ka ba ka e utlwa e uba,
 11 Ka re ke gadima fela jaaka kgatla,
 12 Ke supa fa di le phepa, tsa me diatla,
 13 Ba mpatika, ka tlhoka monamoledi,
 14 Ka bona ke sekaseka dikeledi.
- 15 Ke pagame Gabane ka gabalala,
 16 Ke re ke lekole bao ba ba sa nthateng,
 17 Ke ko ke okomele batsayamotlhala,
 18 Ke bone bampolai bao ba ba sa mpatleng!
 19 Ga ke gaufi, ke ile le lefatshe boteng,
 20 Mefago ya tlotlopo e le kgonkgonyane,
 21 Le sejo sa tsela e le sa dinonyane.
- 22 Ke tsamaile nosi jaaka lenong marung,
 23 Ka gatagata lenaga ke sa le itse,
 24 Ka bo ke dubaka mo bogorogorong.
 25 Ke raletse le lefatshe ke sa le itse,
 26 Ka tsena ka dithotana di le dintsi,
 27 Mafelo nageng ka 'a ka a lalela jale,
 28 Ka bo ke dirwa ke lenaga bogole.

- 5.1 Kgankgolo ya leboko le, ke efe? (2)
- 5.2 Tsaya mela 6-7 mme o tlhalose maikutlo a mmoki go ya ka diteng tsa leboko le. (2)
- 5.3 Mmoki o kaya eng fa a re: 'Le sejo sa tsela e le sa dinonyane'? (2)
- 5.4 Maikaelelo a mmoki a go dirisa sekapuo sa tshwantshanyo mo lebokong le, ke afe? (2)
- 5.5 Naya ponagalo ya poko e e tlhagelelang mo moleng 15 o bo o tlhalose mosola wa yona. (2)

[10]**PALOGOTLHE YA KAROLO YA A: 30**

KAROLO YA B: PADI

Ditshwaelo ka kakaretso:

- Go boditswe potso ya TLHAMO le DIPOTSO TSE DIKHUTSHWANE go tswa mo pading e o e tlhaoletsweng monongwaga.
- Batlhatlhojwa ba tshwanetse go araba potso e le NNGWE go tswa mo pading e ba e ithutileng.
- Fa motlhatlhojwa a itlhophetse go araba potso ya tlhamo mo KAROLONG YA B, o tshwanetse go araba dipotso tse dikhutshwane mo KAROLONG YA C.
- Fa motlhatlhojwa a itlhophetse go araba dipotso tse dikhutshwane mo KAROLONG YA B, o tshwanetse go araba potso ya tlhamo mo KAROLONG YA C.

Araba potso e le NNGWE go tswa mo pading e o e buisitseng.

POTSO 6***Leba Seipone – Kabelo Kgatea***

Ditiragalo tse di fitlhelwang mo pading e, ke tsa motlha ofe? Tshegetsa karabo ya gago ka go bapisa se se neng se diragala mo pusong ya tlhaolele le se se dirwang mo pusong ya kgololosego. Boleele jwa tlhamo e nne mafoko a a ka nnang 400–450.

[25]**KGOTSA****POTSO 7*****Leba Seipone - Kabelo Kgatea***

Buisa nopollo e e latelang, mme o arabe dipotso.

E rile fa Motswagauteng a hularela mogope, a tlelwa ke mahutsana. A gopola tsa kwa a tswang. Keledi ya thepologa le lerama le le setlhanyana. A khukhuisa, a ntsha phatsa ya gagwe ya seipone. A iteba.

'Phimola dikeledi Motswagauteng, lebagana le botshelo jwa gago. Ga go ope yo o mosola go gaisa wena mo botshelong jwa gago. Ga go ope yo o ka go direlang sepe se se molemo. Gomotsega mosimane. Gomotsega Motswagauteng.'

A itshekatsheka le go tsutsubulula sefatlhego. A lebogela go bua le mosimane yo o rutilweng go mo rata le go mo tlotla go tswa bonnyeng jwa gagwe.

Go phirima ga letsatsi ga tliša lefifi mo pelong ya gagwe. A lala a sutlha sekgwa jalo morwa Gokatweng. A leka ka gotlhe gore a se tsamaele gaufi le dintšwa tse di bogolang, dipone le fa a ka gaodisang motho gona.

A gopola sepoko se se tumileng thata kwa Motsitlane. Go ne go se ope mo motseng yo o sa itseng sepoko sa ga Tsotsi. Se tumile ka go laisa batho mo khombing. E re motho a tsoga mo mosong, a iphithele a kakaletse fa godimo ga lebitla la ga Tsotsi.

Ga twe Tsotsi o ne a bolawa ke Basotho ba ba tumileng ka leina la Marašia kwa Gauteng.

Motswagauteng a sola babolai ba ga Tsotsi. A dumela se ljelele a se mo rutileng. 'Batho ba ba bolawang le ba ba ipolayang ga ba tsene ka kgoro ya legodimo, gonne ba sule pele ga nako e e beilweng ke Modimo.'

Mafoko a, a ga mosadimogolo ljelele, a tiisa Motswagauteng mooko. A rata botshelo le go itsaya jaaka a ntse gonne a sa batle go ipona a poka.

E rile ka mahube a basadi, a itelekela ka toropo e a sa e itseng. A bona batho le dikoloi di feresela. A ema tlhogo.

E rile fa tlhogo e se na go itotlolola, a bona borogo. A tsena ka fa tlase ga jona go isa marapo go beng gore ba kokone.

E rile a sa ntse a bo kgonkga jo bo se nang papadi, a utlwa monko wa nama jaaka o ka re o a lora. A bula matlho ka iketlo. A fitlhela basimane ba bararo, ba apeile nama ka phafana ya bojalwa jwa sekgowa jwa mabele, ya pampiri. A makalela boitseanape jo a bo bonang.

- 7.1 Kgolagano ya ga Motswagauteng le mosadimogolo ljelele ke efe? (1)
- 7.2 Naya dintlha di le PEDI ka ga semelo sa ga Mosala. Tshegetsa karabo ka lebaka. (4)
- 7.3 Tlhalosa ka botlalo se se dirileng gore Motswagauteng a iphithele a le mo diatleng tsa ga Mokwepa. (2)
- 7.4 Go lelera le naga ga ga Motswagauteng go tswelletsang jang morero wa padi? (2)
- 7.5 Go ngweega ga ga Motswagauteng kwa ga Mokwepa go tswelletsang jang ditiragalo tsa padi e? (2)
- 7.6 Tlhagisa ditlamorago tsa go palelwa ke go swa ka lehunelo ga ga Gokatweng. (2)
- 7.7 Lepodisi le le neng le etela Motswagauteng kwa bookelong le thusa jang mo go tswelletseng poloto ya padi e? (2)
- 7.8 Kamano ya ga Sepoko le Motswagauteng e tswelletsang jang morero wa padi? (2)
- 7.9 Tshobotsi ya ga Motswagauteng e nnile le seabe sefe mo botshelong jwa gagwe? (2)
- 7.10 Fa o ne o le mo maemong a ga Gokatweng o ne o ka dira eng ka lesea le o le imisitsweng ke mosweu? Tshegetsang ka lebaka. (2)
- 7.11 Go ya ka wena, a tshwetso e e tserweng ke *Janie* kwa kgotlatshekelo ya go tlhokomela Motswagauteng e siame? Tshegetsang ka lebaka. (2)
- 7.12 A bokhutlo jwa padi e, ke jo bo kgwedisang? Tshegetsang ka lebaka. (2)

[25]

POTSO 8***Omphile Umphi Modise – DPS Monyaise***

Araba potso e le NNGWE go tswa mo pading e o e buisitseng.

Tlhagisa le go senola motsi le motlha wa ditragalo tse di fitlhelwang mo pading e. Sedifatsa karabo ka go bapisa se se neng se dirwa mo malobeng gammogo le se se dirwang mo metlheng ya gompiano. Boleele jwa tlhamo e nne mafoko a a ka nnang 400–450.

[25]**KGOTSA****POTSO 9*****Omphile Umphi Modise – DPS Monyaise***

Buisa nopollo e e latelang, mme o arabe dipotso.

Thandi a raya Motlalepule a re lekolwane le, ke kgaitsadie, ngwana wa ga rrangwanaagwe. Mme ka ba ne ba tshwana jaaka dipeba, mosetsana a se ka a belaela sepe. Mogodungwana wa simolola tiro ya ona, morago ga sebakanyana, a thulamela. Mo mosong a tsoga a palelwa, a kgobegile marapo, a otšwa ke tlhogo, a feroa dibete.

Sebokolodi sa ga mmathamagana, semelemethe se matsoke, khunwana ya mosadi wa mosarwa, maketiketi a naga tsa meru gaeng la ngwana yo o sa le leng, sa ema mo *Mlamlankunzi*. Batho ba photsa ba pitlagane mo mejakong, ba itlhaganeletse dipalamo, gore ba fitlhe gae go sa bonala. Fa ba se na go phatlhalala, ga sala mosetsana mongwe a belege ngwana wa lese, le mosadimogolo wa batho a setse a palelwa ke go tsamaya. Ba gadimaka gore ba bona mang a ba kaela kwa ba yang gone, ba mo tlhoka. Ba ineelela tsela e e tsenang mo motseng.

Setlhako sa mosetsana sa nao la molema se ne se tlogela mpa ya lonao mo a gatileng gone. Fa ba ntse ba tsamaya ba kopana le lepodisi. Ba ngunangunaletsa tlase; a sosobaganya sefatlhego, e kete ga a rate mafoko a bone. Morago ga sebakanyana a supa ka monwana ntlheng ya Borwa; a kgaogana nabo a thikitha tlhogo jaaka kgomo e tsenwe ke ntsi mo tsebeng.

Ka lotlatlana ba tsamaya ba raletse thota ya ntlheng ya Borwa. Mosadimogolo a ikgoga fela, motho wa batho. Mmadi, ntsamaisa tsela, ntsala, e tle e re kamoso o mpakele. Matlho diala ga a je sa motho ... Ba tthatloga mokong, ba fitlha ba ema fa pele ga ntlo e bonisitswe ka pone-ditalana ka fa ntle. Fa ba se na go nna ba kabakanya ka sebaka se seleele, ga tswa mosetsana wa mooki mo segotlong sa ntlo e. Ya re a ba bona, a nyenya.

Mosetsana a ya fa go ene, a sebaseba nae ka sebakanyana. Yole a thikitha tlhogo, a sonya. Mosetsana a mo rapela ka bopelotelele. Ba tsena mmogo mo ntlong. Mosadimogolo a sala a rapaletse ka fa ntle.

Morago ga sebaka se seleele, mosetsana a tswa a le esi, 'fatlhego se hupile manyaapelo'.

'A ba mo tshotse?'

Mosetsana a phitsakeletsa keledi.

'Ba re o tle go mo tsaya leng?'

'Ga ba a ...' dikeledi tsa matlhotlhapelo tsa mo kaba molomo.

- 9.1 Ke mang yo o lomeleditseng Motlalepule? Tihalosa gore o mo lomeleditse jang. (2)
- 9.2 Tihagisa bothata bo Motlalepule a nnileng le bona fa a fitlha kwa difoleteng. (2)
- 9.3 A tiragalo ya ga Motlalepule ya go isa ngwana kwa kgodisong e sa ntse e fitlhelwa mo matshelong a rona? Tshegetsa karabo ka lebaka. (2)
- 9.4 Tshwaela ka ga seabe sa mosimane yo o neng a usa sekgwama sa madi mo tswetsong ya padi e. (2)
- 9.5 Go isiwa ga ga Omphile kwa kgodisong go thusitse jang mo tswetsong ya poloto ya padi e? (2)
- 9.6 Mosimane wa tedu tsa katse o tswetsa jang morero wa padi e? (2)
- 9.7 Semelo sa ga rraMosidi se tswetsa jang ditiragalo tsa padi e? (2)
- 9.8 Ke seabe sefe se mokgatlho wa Baitiredi o nnileng le sona mo phutholong ya poloto ya padi e? (3)
- 9.9 A tshobotsi ya ga Motlalepule ke yona e mo tliseditseng manyaapelo mo botshelong? Tshegetsa karabo ka lebaka. (2)
- 9.10 Fa o ne o le monnamogolo Ofentse, o tliseditswe ngwana yo o sa nkgisaneng losika le ena, a o ne o tlaa mo amogela? Tshegetsa karabo ka lebaka. (2)
- 9.11 A o dumelana le ntlha ya gore Motlalepule ke moipolai yo o sa lelelweng ka go tlogela ngwana kwa kgodisong? Tshegetsa karabo ka lebaka. (2)
- 9.12 Go ya ka wena a Modise o ne a tshwanetse go itshwarela mmaagwe morago ga go lemoga gore ke motsadi wa gagwe yo o neng a mo latlha? Tshegetsa karabo ka lebaka. (2)

[25]

POTSO 10**Masego – G Mokae**

A ditiragalo tse di fitlhelwang mo pading e, ke tsa motlha wa maloba kgotsa wa gompieno? Tshegetsa karabo ya gago ka go tlhagisa se se neng se diragala mo malobeng le se se dirwang gompieno. Boleele jwa tlhamo e nne mafoko a a ka nnang 400–450.

[25]**KGOTSA****POTSO 11****Masego – G Mokae**

Araba potso e le NNGWE go tswa mo pading e o e buisitseng.

Buisa nopollo e e latelang, mme o arabe dipotso.

'Mme, jaaka o itse, ka nako ya lona, maemo a tokafetsenyana. Maburu a mantshi a dipolase a lelefaditse dithamo go letlelela badiredi ba bona go romela bana ba bona kwa dikolong.

Bangwe ba bona ba ba agela dikolo mo dipolaseng. Go rialo ke gore, fa nako e ntse e tsamaya, maemo a ne a ntse a tokafalela badiredi ba maburu ba Bantsho mo dipolaseng. Le fa gantsi a ne a tokafala ka bonya jwa leobu ...'

'Ee rra, seo ke a se itse.

'Mme a ne a ka fetoga ka bonako fa, mo gareng ga maemo a mangwe, bana ba badiredi ba dipolase ba ne ba ka se tshameke ka ditshono tseo ba neng ba di newa go ithuta gore ba tle ba tshele matshelo a a gaisang a batsadi ba bona. Ke ka foo ke neng ka hutsafala fa o ima pele ga nako, Masego. Le fa jaanong ke lemoga gore e ne e se ka thato ya gago.'

'Ke lebogela go utlwa seo rra.'

'Ke ne ke sa hutsafatswe ke go se rate setlogolo sa me Sello, Masego. Ke rata mosimanyana yo ka pelo ya me yotlhe. Ke ne ke hutsafetse ka gore ke ne ke batla gore o bo o mo siamiseditse maemo pele o ka mo lere ngwanaka; gore a tle a tshele botshelo jo bo gaisang jwa ga mmaagwe fela jaaka mmaagwe a ka bo a ne a tshedile botshelo jo bo gaisang jwa batsadi ba gagwe. Seo le fa ke sa sekaseka dibuka ngwanaka, ke sone tlhabologo: lesika le le latelang le na le diphitlhelelo tse di botoka go feta tsa lesika le le fetileng pele ga lona.'

'Ammaaruri ke yona rre; ke yona tlhabologo eo.'

'Thuto, mosetsana wa me yo o rategang, ke mokoro wa boikanyego, oo re ka kgabaganyang madiba a a tletseng dikwena a kgethololo ya mmala.'Thuto ke senotlolo sa kgololosego go bana ba mmala wa sebito, Masego'.

'Ee rra, ke sona tota.'

'Seo se mphitlhisana mo molaetseng wa me wa ntlha le wa bofelo go wena, Masego ngwanaka, leka ka bojotle jwa gago go bonela Sello ditšhono tsa gore a rutege, ngwanaka.'

'Ke tlaa dira jalo, rra.'

- 11.1 Mmuisano o o fa godimo o senola maikutlo afe a a tswang kwa botennyeng jwa ga Kgabo Motsepe? (2)
- 11.2 Naya mabaka a MABEDI a a dirileng gore base *Schalk* a tekete Kgabo Motsepe mo phatlalatseng. (2)
- 11.3 A tiragalo ya ga Rre Selamolela le Rraagwe *Sannah* ya go bua mo sephiring ka go amogelwa ga ngwana kwa sekolong e sa ntse e fitlhelwa mo matshelong a rona? Tshegetsa ka lebaka. (2)
- 11.4 Dipolotiki di amile jang botshelo jwa ga *Sol* le *Cathy* mo phuthololong ya padi e? Naya dintlha di le THARO. (3)
- 11.5 A Sello o ne a tsaya tsia maikarabelo mo kgakololong e a neng a e newa ke mmaagwe tebang le dipolotiki? Tshegetsa karabo ka lebaka. (2)
- 11.6 Naya dintlha di le PEDI tsa semelo sa ga Selamolela mo tswelatsong ya morero o bo o di tshegetse. (4)
- 11.7 Seabe sa ga Goabaone ke sefe mo phuthololong ya padi? (2)
- 11.8 Tshobotsi ya ga Masego e mo gogetse metsi ka moselo jang? (2)
- 11.9 Fa o ne o le Kgabo Motsepe, mme o fitlhela Rre Selamolela le Rre Kgotle ba sa diragatse ditsholofetso tsa bona, o ne o ka dira eng? Tshegetsa ka lebaka. (2)
- 11.10 Go robalana ga ga base *Schalk* le *Lisbeth* go tliša maikutlo a a ntseng jang mo go wena? Tshegetsa ka lebaka. (2)
- 11.11 O ithutile eng go tswa mo go moanelwa MmaSontaga? (2)

[25]

PALOGOTLHE YA KAROLO YA B: 25

KAROLO YA C: TERAMA

Ditshwaelo ka kakaretso:

- Go boditswe potso ya TLHAMO le DIPOTSO TSE DIKHUTSHWANE go tswa mo terameng e o e tlhaoletsweng monongwaga.
- Batlhatlhojwa ba tshwanetse go araba potso e le NNGWE go tswa mo terameng e ba e ithutileng.
- Fa motlhatlhojwa a itlhophetse go araba potso ya tlhamo mo KAROLONG YA B, o tshwanetse go araba dipotso tse dikhutshwane mo KAROLONG YA C.
- Fa motlhatlhojwa a itlhophetse go araba dipotso tse dikhutshwane mo KAROLONG YA B, o tshwanetse go araba potso ya tlhamo mo KAROLONG YA C.

POTSO 12***Matsapa di a tsaya kae? – SS Mokua***

Araba potso e le NNGWE ya tlhamo kgotsa ya dipotso tse dikhutshwane.

O ikaegile ka ditiragalo le morero wa teramakhutshwe 'Matsapa di a tsaya kae?' supa ka moo go tlhoka botshepegi ga ga Tlhapi go nnileng le seabe mo losong lwa ga Legae le Ntshidi ka gona. Boleele jwa tlhamo e nne mafoko a a ka nnang 400–450.

[25]**KGOTSA****POTSO 13*****Matsapa di a tsaya kae? – SS Mokua***

Buisa nopollo e e latelang, mme o arabe dipotso.

(Kwa ga Nobutlhe, go tsena Moremi le mogatse.)

NOBUTLHE: *(O eme a itshwere seledu.)*
Gompieno e tlile go tshologa.
E tlile go pumpunyega le fa go se maru mo loaping.
(Ba a tshega.)

MOREMI: Dinao tsa rona di tlwaetse lefelo le.
Wena ke wena o sa itseng kwa re nnang teng.
O sale o tla kwa teng motlhang pula e neng e tshologa.
(Ba a tshega)

NOBUTLHE: *(O bua a itumetse)*
Tsenang mo ntlong.
Ga re a tshwanela go ema fa ntle e kete ...
O tloga o bona digaretene di tshikinyega.

NNANIKI: Di tshikinngwa ke eng?

NOBUTLHE:	Bomaratahelele. (<i>Ba tsena mo ntlong</i>)
NNANIKI:	O tlhotse jang gompieno?
NOBUTLHE:	(<i>O a tshegatshega</i>) Ke tlhotse ke lapile, Fa ke ka ikutlwa ke lapile, ke itse gore go ya go goroga baeng.
MOREMI:	Baeng ba ba lapisang ke ba metlapa. Rona ga re metlapa. Ke bua jaana re tlogetse dikhai mo terateng.
NOBUTLHE:	Ga ke go dumele. Banna ba gompieno fa o ka mo raya wa re a go thuse go tlhatswa, o tla utlwa a re ga a batle go apeswa jase. (<i>Ba a tshega.</i>)
NNANIKI:	Re tlile go kopa thuso mo go wena.
NOBUTLHE:	(<i>O emisa ditsebe</i>) Thuso! Ke thuso ya eng e ke ka le thusang ka yona?
NNANIKI:	Re batla mmelegi.
NOBUTLHE:	Mmelegi! Le mmatlela ngwana yo o kana kang?

- 13.1 Naya dintlha di le PEDI tse di supang fa Moremi a ne a na le maikarabelo mo lalapeng la gagwe. (2)
- 13.2 Tlhagisa dintlha di le THARO tse di tshegetsang bonnete jwa setlhogo sa teramakhutshwe 'Batho ga ba tshwane'. (3)
- 13.3 A mafoko a ga Nobutlhe a a reng 'monna selepe o a adimisanwa' e ne ya nna nnete? Tshegetsisa karabo ya gago. (2)
- 13.4 Ditiragalo tsa teramakhutshwe e, di senola motlha ofe? Naya dintlha di le PEDI. (4)
- 13.5 Go gana go direla mooki Matlhare ga ga *Nomalanga* go thusa jang mo tswelatsong ya poloto? Tshegetsisa karabo ya gago. (2)
- 13.6 Semelo sa ga Moremi le Naniki mo phuthololong ya terama ke sefe? (2)
- 13.7 Seabe sa ga Nobutlhe se thusa jang mo tswelatsong ya morero wa terama e? Tshegetsisa karabo ya gago. (2)

- 13.8 Tlhagisa tharabololo ya kgotlhang ya teramakhutshwe e. (2)
- 13.9 Go ya ka wena, a go siame gore batsadi e nne maikarabelo a bana fa ba setse ba godile? Tshegetsa karabo ya gago. (2)
- 13.10 Fa o ne o le Moremi, a o ne o ka folosa dikhai kwa legoreng mosadi a ntse a le teng? Tshegetsa karabo ya gago. (2)
- 13.11 O ithutile eng ka ga modiragatsi mooki Matlhare? (2)

[25]**KGOTSA****POTSO 14****Ga se Lorato – MJ Magasa**

Araba potso e le NNGWE go tswa mo terameng e o e buisitseng.

O ikaegile ka morero le ditiragalo tsotlhe tsa terama e, tlhagisa ka moo maaka le go tlhoka boikanyego mo lenyalong ga ga Motsamai go tlhotlheleditseng go tlhoka nnete ga makgarebe a a rataneng le ona. Boleele jwa tlhamo e nne mafoko a a ka nnang 400–450.

[25]**KGOTSA****POTSO 15****Ga se Lorato – MJ Magasa**

Buisa nopollo e e latelang, mme o arabe dipotso.

	<i>(Go mo mosong, Gadifele o tsena fa ga Selapo.)</i>
GADIFELE:	(O itshekile dikeledi.) Dumelang bagaetsho.
BA GA SELAPO:	<i>(Ka gangwe ba maketse.)</i> Ao! Mmaago Emang! O reng ne o tla o se monate? Go a bo go diragetse eng?
GADIFELE:	<i>(O a lela.)</i> Mma le wena rra ...
MANTSHO:	<i>(Ka mafoko a kgomotso.)</i> Se lele tlhe mmaabo! Diga makgwafo o re bolelele. Kana gongwe re ka go thusa.

SELAPO:	<i>(Ka bopelotlhomogi.)</i> Mmaabo, tota mme yo o hutsafetse Go sengwe se se mo tshwentseng. Kana keledi ya mosadi e tlhwatlhwa, Ga e ke e rotharotha fela.
GADIFELE:	<i>(Morago ga go didimala, fela a santse a le mo khutsafalong.)</i> Bagaetsho nna ke fetogetswe ke monna.
SELAPO LE MOSADI:	<i>(Ka gangwe fela le ka go makala.)</i> Monna ...! O fetogile fa a reng?
GADIFELE:	<i>(Ka khutsafalo.)</i> Ga ke itse kwa a nnang teng. Le gore a o santse a dira Ga ke na bopaki, Ka ga ke bone le tuelo ya gagwe.
SELAPO:	E le gore o le phedisa ka eng?
GADIFELE:	Re setse re phela ka sego sa metsi. Sa gagwe ke: 'Ke kgothositswe, Ke godisitse, ke duetse thekethe ya T.P.A <i>(Ka tsitsibalo)</i>
SELAPO:	Kgang e, e batla go potlakelwa. E le gore wena o akanyang mmaabo?
GADIFELE:	Ke kopa gore o ke o mmotse Gore maikaelelo a gagwe ke afe. Ke ikaelela go boela kwa gaetsho. Fa e le gore o nagana gore ke kobilwe.

- 15.1 Tlhagisa ditshenyegelo di le THARO tsa ga Motsamai kwa ga Gladys. (3)
- 15.2 Mantsho le Selapo ba tshwana jang go ya ka diteng tsa terama e? (2)
- 15.3 Tlhalosa gore *Gladys* o farologana jang le makgarebe a mangwe a ga Motsamai. (2)
- 15.4 A dilo tse di dirwang ke Gadifele di fitlhelwa mo matshelong a rona? (2)
- 15.5 Seabe sa ga Lenkapere ke sefe mo phuthololong ya morerwana wa terama e? (2)
- 15.6 *Angeline* o tswelletsa jang morero wa terama e? (2)
- 15.7 Semelo sa ga Motsamai se na le thotloetso efe mo phuthololong ya poloto ya terama e? (2)

- 15.8 Tlhagisa kgotlhang ya semowa e e neng e le mo go Motsamai morago ga go phatlhalelwa ke balelapa, baagisani le badiramongo. (2)
- 15.9 A go siame gore e re o nyetse/nyetswe o ratane mo sephiring? Tshegetsa karabo ya gago. (2)
- 15.10 Go ya ka wena, fa o ne o le Morake a o ne o ka ikamanya le mmaago fa a koba Motsamai? Tshegetsa karabo ya gago. (2)
- 15.11 Fa o ne o le Selapo, mme Motsamai a go tsola ditswalo, o ne o tlaa dira eng? Tshegetsa karabo ya gago. (2)
- 15.12 Ke thuto efe e moterama a re rutang yona ka ga ditiragalo tse Motsamai a di dirang mo go Lesego? (2)

[25]

PALOGOTLHE YA KAROLO YA C: 25
PALOGOTLHE: 80